

УДК 633/635:339.564(477)

ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА УКРАЇНИ

Дугієнко Н.О. к.е.н., доцент, Підопригора О.О.

*Запорізький національний університет
Україна, 69600, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66*

dugienkonata@ukr.net, wsc2103@gmail.com

У статті досліджено специфіку експорту продукції рослинництва України. З'ясовано, що сільське господарство займає особливе місце в економіці України. Крім постійного забезпечення населення країни доступним, якісним та безпечним продовольством, національний АПК є одним з головних джерел поповнення державного бюджету країни. Доведено, що сьогодні Україна має великий потенціал збільшення експорту продукції рослинництва. У зв'язку з цим було здійснено аналіз стану, динаміки та напрямів експорту продукції рослинництва України. Встановлено, що незважаючи на позитивну динаміку зростання обсягів експорту продукції рослинництва України, дане зростання було забезпечено сировинною продукцією. Україна перебуває в тенденції деіндустріалізації, коли експорт продукції агропромислового комплексу зростає, а промислової продукції скорочується, тобто нехтується розвиток внутрішньої переробки. З'ясовано, що для формування конкурентоспроможного експорту України, необхідно змінити структуру експорту. Збільшення експорту продукції з великою доданою вартістю є запорукою майбутнього економічного зростання та підвищення світового рейтингу України. Визначено, що Україна має досить значний експортний потенціал сільськогосподарської продукції, який не використовується повною мірою. Причиною цього є чинники, які значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках, а саме: зниження технологічного рівня виробництва; моральне та фізичне зношення обладнання; зниження інвестиційного та інноваційного потенціалу; витіснення вітчизняних виробників з внутрішнього та зовнішнього ринків; використання неякісної сировини з метою зниження собівартості; відсутність достовірної інформації про ринки збуту та ін. Запропоновано шляхи подолання проблеми сировинної орієнтованості експорту України. Як наслідок, зазначено, що збільшення конкурентоспроможності експорту рослинництва України можливе за умови продуманого реформування і зміни моделі функціонування, включаючи проведення земельної реформи. Зазначено – експорт продукції рослинництва має перспективи розвитку за умови зменшення експорту сировини і збільшення експорту продукції з доданою вартістю.

Ключові слова: експорт, рослинництво, агропромисловий комплекс, сировина.

ОСОБЕННОСТИ ЭКСПОРТА ПРОДУКЦИИ РАСТЕНИЕВОДСТВА УКРАИНЫ

Дугиенко Н.А., к.э.н., доцент, Подопригора О.А.

*Запорожский национальный университет
Украина, 69600, Запорожье, ул. Жуковского, 66*

В статье исследована специфика экспорта продукции растениеводства Украины. Установлено, что сельское хозяйство занимает особое место в экономике Украины. Кроме постоянного обеспечения населения страны доступным, качественным и безопасным продовольствием, национальный АПК Украины является одним из главных источников пополнения государственного бюджета страны. Доказано, что сегодня Украина имеет большой потенциал увеличения экспорта продукции растениеводства. В связи с этим был осуществлен анализ состояния, динамики и направлений экспорта продукции растениеводства Украины. Установлено, что несмотря на положительную динамику роста объемов экспорта продукции растениеводства Украины, данный рост был обеспечен сырьевой продукцией. Украина находится в тенденции деиндустриализации, когда экспорт продукции агропромышленного комплекса растет, а промышленной продукции сокращается, то есть игнорируется развитие внутренней переработки. Выяснено, что для формирования конкурентоспособного экспорта Украины, необходимо изменить структуру экспорта. Увеличение экспорта продукции с большой добавленной стоимостью является залогом будущего экономического роста и повышения мирового рейтинга Украины. Определено, что Украина имеет достаточно значительный экспортный потенциал сельскохозяйственной продукции, который не используется в полной мере. Причиной этого являются факторы, которые в значительной мере препятствуют укреплению конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции на внешних рынках, а именно: снижение технологического уровня производства; моральный и физический износ оборудования; снижение инвестиционного и инновационного потенциала; вытеснение отечественных производителей с внутреннего и внешнего рынков; использование некачественного сырья с целью снижения себестоимости; отсутствие достоверной информации о рынках сбыта и др. Предложены пути решения проблемы сырьевой ориентированности экспорта Украины. Как следствие, указано, что увеличение конкурентоспособности экспорта растениеводства Украины возможно при условии продуманного реформирования и изменения модели функционирования, включая проведение земельной реформы. Указано – экспорт продукции растениеводства имеет перспективы развития при условии уменьшения экспорта сырья и увеличения экспорта продукции с добавленной стоимостью.

Ключевые слова: экспорт, растениеводство, агропромышленный комплекс, сырье.

EXPORT FEATURES OF CROP PRODUCTION OF UKRAINE

Duhiienko N.O., PhD in Economics, Docent, Pidopryhora O.O.

*Zaporizhzhia National University
Ukraine, 69600, Zaporizhzhia, Zhukovsky str., 66*

The article explores the specifics of Ukrainian crop production exports. It was found out that the agriculture occupies a special place in the Ukrainian economy. In addition to providing the population with affordable, high-quality and safe food, the national agro-industrial complex is one of the main sources of the state budget's replenishment. It is proved that today Ukraine has a great potential for increasing the export of crop production. In this regard, the analysis of the state, dynamics and trends of Ukrainian crop production exports was made. It was proved that despite the positive dynamics of crop production exports volumes growth in Ukraine, this growth was provided by raw materials. Ukraine is characterized by deindustrialization, when the export of agro-industrial products is being increased, while the part of industrial products is being shrunked, that is, the development of internal processing is neglected. It is revealed that it is necessary to change the export structure for the sake of competitive Ukrainian export formation. An increase in the export of products with high added value is a guarantee of future economic growth and increase of the world rating of Ukraine. It is determined that Ukraine has a fairly significant export potential of agricultural products that is not fully used. The reason is the factors that significantly impede the strengthening of agricultural products competitiveness in foreign markets, namely: the reduction of the of production technological level; moral and physical deterioration of equipment; investment and innovation potential shortening; displacement of domestic producers from the internal and external markets; use of low-quality raw materials in order to reduce the cost price; lack of reliable information about sales markets, etc. The ways of overcoming the problem of raw material export orientation of Ukraine are offered. As a result, it is noted that an increase in the competitiveness of Ukraine's crop export is possible in case a profound modernization and a change in the model of functioning, including land reform are pursued. It is marked that the export of crop production has prospects of development, if the export of raw materials is reduced and exports of value added products is increased.

Key words: export, crop production, agroindustrial complex, raw materials.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Галузь рослинництва відіграє ключову роль у всіх аспектах економіки. Воно забезпечує тваринництво кормами, створює продукти харчування для населення, задовольняє харчову, переробну і легку промисловість сировиною, а міжнародну торгівлю – товарами для експорту. Експорт українського зерна – одна з основних статей доходу Державного бюджету України. Насамперед експорт генерує розвиток галузі та нові робочі місця, що надзвичайно важливо для забезпечення стабільності в державі. Встановлення добрих, міцних і взаємовигідних відносин з іншими країнами підсилює присутність України на міжнародному ринку.

Проте український експорт має переважно сировинний характер, що гальмує розвиток галузі. Існує потреба в оновленні технологічних процесів на українських підприємствах з метою поступового перетворення економіки України в більш інноваційну та наукомістку і, як наслідок, більш конкурентоспроможну на світових ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання експорту продукції рослинництва є об'єктом глибокого і всебічного вивчення широкого кола як зарубіжних, так і вітчизняних учених-економістів. Дослідженням експортного потенціалу країн займалися такі західні вчені, як П. Ліндерт, М. Портер, М. Е. Сейфуллаєва.

Дослідженню особливостей експорту продукції АПК, проблем формування експортного потенціалу сільськогосподарської продукції присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема В. Г. Андрійчука, Є. М. Кирилюка [1], В. І. Власова [2], А. П. Гайдуцького, В. І. Губенка, С. М. Кваші, П. Т. Саблука [2], І. Ю. Салькової, О. О. Алімова [3], О. М. Шпичака, О. І. Юхновського та інші.

Їхні дослідження охоплюють крім теоретичних аспектів і основні підходи управління конкурентоспроможністю експорту продукції рослинництва України. Разом з тим, складність та суперечливість процесів, що відбуваються в цій сфері, потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасного стану, напрямків та динаміки експорту продукції рослинництва України, визначення пріоритетів розвитку галузі, зорієнтованих на зміну структури експорту, що призведе до підвищення національної конкурентоспроможності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Галузь рослинництва складається з цукрово-бурякового виробництва, зернового господарства, вирощування олійних культур, картоплі, городини, кормових та інших культур. В останні роки в агропромисловому комплексі України домінує рослинництво над тваринництвом. На його частку припадає приблизно 52–53% усієї аграрної продукції.

В Україні традиційно вирощують три основні групи культур сільського господарства, а саме: зернові, технічні та кормові. Невеликі площі зайняті під вирощування ефіроолійних та лікарських культур. Серед зернових та зернобобових культур головними є пшениця, ячмінь, кукурудза, овес, жито, просо, гречка, горох, невеликі площі займають під сорго, сою, нут, квасолю, сочевицю та деякі ін. Серед технічних культур левову частку займають цукрові буряки і соняшник, менше вирощують – льон, коноплі, ріпак, тютюн і махорку.

Найбільша частка традиційно зайнята під вирощування зернових культур (53,6% або 14,3 млн. га). Якщо проаналізувати останні 15 років, то на перший погляд площа під вирощування збільшилася не істотно – на 0,7 млн. га, але серед всього асортименту зернових та зернобобових культур, суб'єкти господарювання вирощують лише пшеницю (46,5%), кукурудзу на зерно (27,9%) та ячмінь (19,1%), що разом утворює 93,5%. Це стало причиною суттєвого зменшення площ під вирощування жита, вівса, проса, гречки, рису та гороху [4].

За обсягами виробництва зерна Україна займає одне з провідних місць у світі. У період з 2013–2015 рр. в Україні в середньому вироблялось 60 млн. тонн зерна. За даними Українського клубу аграрного бізнесу, у 1995 році експорт продукції сільського господарства з України становив 2,5 млрд. дол. США. У 2016 році зовнішній продаж складав вже 15,3 млрд. дол. США. За період 1995–2016 років Україна збільшила дохід з експорту аграрної продукції у 6 разів [5]. У 2017 році питома вага у загальному експорті АПК зернових складає 37,3%, олія – 26,1%, насіння олійних культур – 10% [6].

Каталізатором до збільшення реалізації аграрної продукції стало збільшення продажу кукурудзи на 34,6% (+553,7 млн. дол. США). Окрім того, за підсумками 2016 року Україна стала світовим лідером з виробництва і реалізації соняшникової олії, подібна динаміка збереглася і в 2017 році. Експорт сояшникової олії зріс на 27% (+498,3 млн. дол. США). Зовнішні поставки зернових культур зросли на 614,1 млн. дол. США, а продаж насіння і плодів олійних культур – на 175,4 млн. дол. США. Продаж насіння і плодів олійних культур за перше півріччя 2017 року порівняно з відповідним періодом 2016 року збільшився на 33,5% або 147,4 млн. дол. США (рис. 1).

Для експорту української аграрної продукції 2017 рік видався доволі успішним. Згідно з даними Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» у 2016–2017 маркетинговому році Україною було встановлено новий рекордний експорт зернових – 43,9 млн. т. З яких зовнішній продаж кукурудзи становив 20,7 млн. т, пшениці – 17,5 млн. т, а ячменю – 5,4 млн. т.

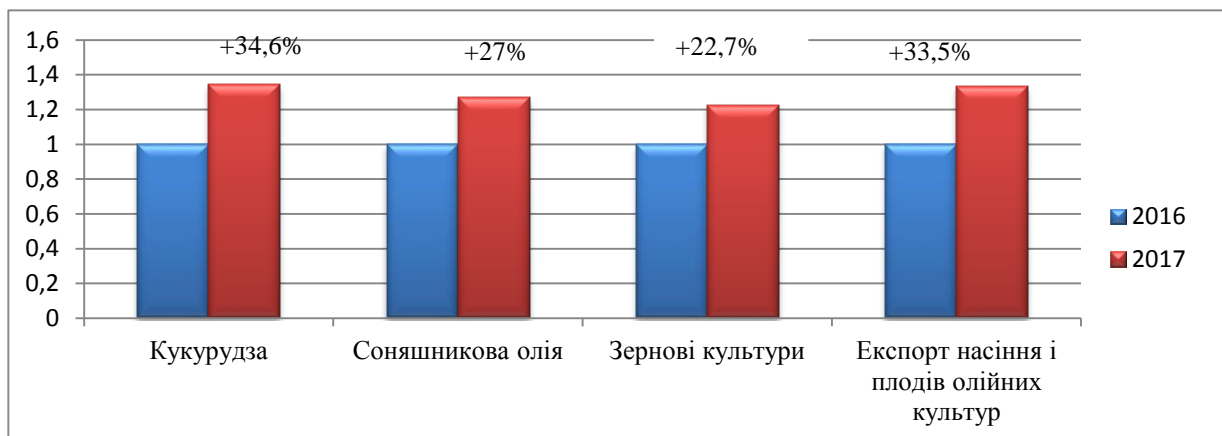

Рис. 1. Динаміка збільшення експорту аграрної продукції за перше півріччя 2017 року порівняно з відповідним періодом 2016, млн. дол. США

Джерело: Держстат [9]

Головними імпортерами українських зернових у першому півріччі 2017 року, як і у попередньому році, були країни Азії, Африки та Європи. Позицію лідера у рейтингу найбільших покупців українського зерна вже протягом кількох років займає Єгипет, частка якого у загальному експорті зернових у січні – червні 2017 року склала 17,5%. Значні частки у імпорті вітчизняного зерна мали Нідерланди (9,2%), Іспанія (8,9%), Італія (6,2%), Індія (5,7%) та Китай (5,5%). З урахуванням імпорту Тунісу, Ірану, Бангладеш та Ізраїлю, ці країни забезпечують майже 70% вартості експорту зернової продукції. Домінуючими імпортерами українських олійних культур у першому півріччі 2017 року стали Туреччина (24,0%), Іран (16,9%), Єгипет (13,3%) та Італія (5,6%). Спільна частка цих країн створила приблизно 60% доходів від експорту олійних культур.

Головним імпортером жирів і олій з України традиційно виступає Індія. У січні-червні 2017 року частка цієї країни в українському експорті даного виду продукції склала 32,4%. Решта основних країн-покупців значно відстають від неї: Іспанія – 9,4%, Китай – 9,1%, Нідерланди – 7,4%, Італія – 5,4%. З вище названих п'яти країн вітчизняні експортери отримують понад 63% виручки від продажу продукції цієї групи [7].

Загалом за січень-травень 2017 року обсяги експорту продукції рослинництва зросли на 1,646 млрд. дол. США.

Що стосується вирощування та експорту соняшника, то Україна займає лідируючі позиції на міжнародному ринку. В Україні вирощується 11,2 млн. тонн соняшника, що приблизно дорівнює третині усього соняшникового насіння у світі. Також Україна займає перше місце по експорту соняшnikової олії – 3,3 млн. тонн на рік, 2 місце по експорту зернових та горіхів, 3 місце – по виробництву ячменю та по експорту рапсу.

Однак, незважаючи на позитивну динаміку зростання обсягів експорту продукції рослинництва України, таке зростання було забезпечено сировинною продукцією. Україна перебуває в тенденції деіндустріалізації, коли експорт продукції агропромислового комплексу зростає, а промислової продукції скорочується. Наша країна рухається в пастку глобалізації – нарощує експорт сировини, проте нехтує розвитком внутрішньої переробки.

Традиційно, найбільшою статтею в структурі продажів АПК є зерно. Наприклад, замість того, щоб розвивати експорт муки, який дасть додаткові 50 доларів доданої вартості на кожній тонні, ми формуємо інфраструктуру, яка сприяє експорту з країни зерна.

За останні 16 років в Україні спостерігається рекордне збільшення виробництва соєвих бобів, удвічі – насіння соняшника, в 1,75 разу – зернових і зернобобових (таблиця 1).

Експорт сільськогосподарської продукції з України збільшився з 9,9 млрд. дол. у 2010 році до 15,3 млрд. дол. у 2016 році, тобто на 54%. Проте така позитивна динаміка створена завдяки первинній продукції, а саме: пшениці (+1,8 млрд дол.), кукурудзи (+1,9 млрд дол.) та соєвих бобів (+0,8 млрд дол.). Зовнішній продаж зернових та соєвих бобів у кількісному вираженні зріс майже утричі: з 13 млн тонн до 38 млн тонн.

Через швидке збільшення вивозу зерна і соєвих бобів у 2010–2016 роках частка первинної продукції зросла із 41% у 2010 році до 56% у 2016 році.

В Україні спостерігається тренд, що все більше культур не зазнає переробки, а йде на продаж у якості сировини. Так, частка реалізації у виробництві первинної аграрної продукції з 2010 по 2016 рік збільшилась з 25% до 33%. Наприклад, США, які також є великим виробником і експортером продукції АПК, мають частку експорту первинної продукції лише 5% від вирощеного.

Україна нарощує продаж за кордон не якісних продуктів харчування чи інгредієнтів, а сировини для їх створення. Країни-покупці займаються переробкою сировини та продають вже готові продукти переробки.

Таблиця 1 – Обсяги виробництва основних видів аграрної продукції в Україні*

Продукція	Одиниця виміру	2010*	2016*	Зміна, %
Зернові і бобові	млн тонн	37,8	66,1	+75
Насіння соняшника		6,7	13,6	+103
Соеві боби		1,5	4,3	+187
Цукрові буряки		13,7	14,0	+2
Овочі		7,7	9,4	+22
Плодово-ягідні		1,6	2,0	+25
М'ясо		1,9	2,3	+21
Молоко		10,9	10,4	-5
Яйця	млрд штук	16,2	15,1	-7

* – без урахування тимчасово окупованої АРК і зони проведення АТО

Джерело: Держстат [9]

Гарним прикладом для нашої країни є Туреччина, що є великим імпортером наших соєвих бобів (756 тис. тонн) і сирової олії (151 тис. тонн). У 2016 році Туреччина реалізувала 600 тис. тонн рафінованої олії та 34 тис. тонн соєвої олії закордон. Ця країна є також великим покупцем пшениці (5 млн тонн на рік) і найбільшим світовим експортером борошна (3,5 млн тонн на рік, 25% світової торгівлі).

Займаючись переважно експортом сировини, Україна втрачає додану вартість. Переробка тонни соєвих бобів може створити 100 дол. доданої вартості. Перетворення 5 млн. тонн пшениці і 2 млн тонн соєвих бобів з її подальшим продажем виробленої продукції створює 450 млн дол. доданої вартості, а це 0,5% ВВП України у 2016 році. Наприклад, глибока переробка зерна у глютен, цукрові сиропи, амінокислоти та органічні кислоти генерує до 300 дол. доданої вартості на тонну зерна. Глибока переробка високобілкової сої може створити 600 дол. за тонну соєвих бобів. Отже, глибока переробка 1 млн тонн зернових та 1 млн. тонн бобів можуть створити до 900 млн. дол, а це 1% ВВП України. Слід наголосити, що наша країна у великих обсягах скуповує продукти глибокої переробки зерна, наприклад лізин та лимонну кислоту, хоча сама може їх виробляти [8].

Частка високотехнологічного експорту України складає лише 5,5% від загального обсягу експорту України. Одним з шляхів подолання сировинної залежності експорту України є вклад у людський капітал. В Україні існує потужний науково-промисловий потенціал, але на відміну від розвинутих держав, він не отримує необхідної інституційної та фінансової державної допомоги для просування на світові ринки, через що, незважаючи на існуючі цінові та технічні переваги, не може бути повною мірою використаним експортний потенціал українських високотехнологічних товарів на міжнародних товарних ринках.

Вітчизняним виробникам сировинної продукції слід розуміти, що вони постійно ризикують: їхні товари можуть у будь-який момент здешевіти і тим самим обвалити економіку. На жаль, розвиток української економіки залежить від цін на сировину та через це Україна не може контролювати власний розвиток. Підсумовуючи вищезазначене, варто ще раз наголосити, що ключем до перетворення існуючих в Україні проблем у нові можливості є інновації в людський капітал та науку.

ВИСНОВКИ

На жаль, основними продуктами експорту України є сировина та напівфабрикати. Наведені вище дані свідчать, що в Україні існують негативні тенденції розвитку галузі сільського господарства, котрі проявляються у збільшенні спеціалізації на вирощуванні та експорті зернових, підсиленні залежності від купівлі матеріально-технічного забезпечення в інших країнах.

За таких умов основна додана вартість створюється за межами національного кордону України. Це заважає забезпечити синергію природної ренти (сприятливі агрокліматичні умови) та збільшення глобального попиту на якісні продукти харчування.

Для того, щоб подолати дані проблеми, необхідно здійснити продумане реформування і змінити модель функціонування АПК, провести земельну реформу в сільськогосподарській галузі України.

Сьогодні світ перебуває на рубезі катастрофи – світової продовольчої кризи, зростає попит на сільськогосподарську продукцію, відсутня можливість розширювати посівні площі та нарощувати продуктивність сільського господарства в головних аграрних країнах. Це дозволяє Україні створити нові перспективи для експорту: відкрити доступ до нових ринків збуту, поліпшити умови торгівлі, посилити кооперацію із зарубіжними підприємствами, знизити трансакційні витрати міжнародного співробітництва, що допоможе збільшити рейтинг на світовій арені продажу сільськогосподарської продукції та також зробити внесок у подолання світової продовольчої кризи. Отже, галузь рослинництва України та експорт її продукції має значний потенціал подальшого зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилук С. М. Сучасний стан і шляхи гарантування продовольчої безпеки України. *Вісник Черкаського університету. Економічні науки*. Черкаси, 2009. Вип. 153. С. 49–58.
2. Саблук П. Т., Білоус О. Г., Власов В. І. Глобалізація і продовольство: монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2008. 632 с.
3. Алімова О. О. Експортний потенціал України: проблеми та перспективи реалізації. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П.Могили*. 2009. Т. 64, № 51. С. 53–59.
4. Агро еліта. Галузь рослинництва: підсумки 2016 року. URL : <http://agroprod.biz/2017/02/20/haluz-roslynnytstva-pidsumky-2016-roku/> (дата звернення: 15.12.2017).
5. Український клуб аграрного бізнесу. URL : <http://ucab.ua/ua> (дата звернення: 12.11.2017).
6. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2017).
7. За підсумками 2016/2017 маркетингового року Україна встановила новий абсолютний рекорд з експорту зернових. URL : www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2086-za-pidsumkamy-20162017-marketynhovoho-roku-ukrayina-vstanovyla-novyu-absolyutnyy-rekord-z-eksportu-zernovykh-439-mln-t-mykola-puhachov.html (дата звернення: 10.12.2017).
8. Аграрная супер-страна или иллюзия роста. URL : www.epravda.com.ua/rus/columns/2017/07/31/627430/ (дата звернення: 15.12.2017).
9. Державний комітет статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.12.2017).

REFERENCES

1. Kirilyuk, E. M. (2009), "Current state and ways of ensuring food security of Ukraine", *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 153, pp. 49–58.
2. Sabluk, P. T., Bilous O. G., and Vlasov, V. I. (2008), *Hlobalizatsiya i prodovolstvo* [Globalization and food]: monograph, NSC IAE, Kyiv, Ukraina.
3. Alimova, O. O. (2009), "Export potential of Ukraine: problems and prospects of realization", *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. P.Mohyly*, vol. 64, no. 51, pp. 53–59.
4. Agro elite: Crop production: the results of 2016, available at: <http://agroprod.biz/2017/02/20/haluz-roslynnytstva-pidsumky-2016-roku/> (access December 15, 2017).
5. Ukrainian Agribusiness Club, available at : <http://ucab.ua/ua> (access November 12, 2017).
6. The State Fiscal Service of Ukraine, available at: <http://sfs.gov.ua/> (access December 15, 2017).
7. According to the results of 2016/2017 marketing year, Ukraine has set a new absolute record for grain exports, available at: www.iae.org.ua/presscentre/archnews/2086-za-pidsumkamy-20162017-marketynhovoho-roku-ukrayina-vstanovyla-novyu-absolyutnyy-rekord-z-eksportu-zernovykh-439-million-t-mikola-puhachov.html (access December 10, 2017).
8. Agrarian super-country or illusion of growth, available at : www.epravda.com.ua/eng/columns/2017/07/31/627430/ (access December 15, 2017).
9. State Statistics Service of Ukraine (2017), available at: www.ukrstat.gov.ua (access December 10, 2017).